

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Οι οργανωτές του Συμποσίου αυτού, που θα μας δώσει την ευκαιρία να εκθέσουμε όλοι οι αρχαιολόγοι της Μακεδονίας και της Θράκης τα αποτελέσματα των πρόσφατων ανασκαφικών μας ερευνών, έκριναν σκόπιμο να προταχθεί ως εισαγωγή μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία της αρχαιολογικής έρευνας της Μακεδονίας. Η πρότασή τους να είμαι εγώ ο ομιλητής αυτής της εισαγωγικής έκθεσης μπορεί να δικαιολογηθεί ίσως από το γεγονός ότι είμαι ο παλαιότερος από τους συναδέλφους που θα πάρουν το λόγο στις δύο επόμενες μέρες και μπορεί να θεωρηθώ ως ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στη γενιά που εργάστηκε αμέσως ύστερα από τον τελευταίο πόλεμο —ίσως και λίγο πριν απ' αυτόν— και στη γενιά που μόλις τώρα παίρνει τη σκυτάλη στα χέρια της. Και η αναφορά μας στους προγόνους είναι και πρέπουσα και δίκαια. Για να θυμηθούμε τη Θουκυδίδεια ή Περίκλεια ρήση: «Ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον· δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δὲ ἅμα ἐν τῷ τοιῷδε τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι».

Για λόγους πρακτικούς θα περιορίσω τον λόγο μου στα όρια της περιοχής που ονομάζουμε σήμερα Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, γιατί και γεωγραφικά και ιστορικά ένας τέτοιος περιορισμός δε δημιουργεί προβλήματα που θα απαιτούσαν συζητήσεις. Αρκεί να παρατηρήσω ότι τα όρια της Μακεδονίας στην αρχαιότητα διευρύνονταν ολοένα, ακολουθώντας την επέκταση του κράτους των Μακεδόνων. Αλλά και στους αιώνες που ακολούθησαν τα όρια δεν έμειναν ποτέ σταθερά· το ρωμαϊκό κράτος αρχικά και το βυζαντινό στη συνέχεια απέδωσαν το όνομα της Μακεδονίας σε διαφορετικές περιφέρειες με διαφορετικά το καθένα όρια, ενώ η οθωμανική αυτοκρατορία κατέργησε και την ονομασία της Μακεδονίας μοιράζοντας την περιοχή της σε διάφορα σαντζακία. Έτσι αυτός ο γεωγραφικός περιορισμός θα μας επιτρέψει να παρακολουθήσουμε την αρχαιολογική έρευνα που εντοπίζεται στα όρια περίπου του αρχικού μακεδονικού κράτους. Και θέλω να σημειώσω από την αρχή πως η αρχαιολογική έρευνα της Μακεδονίας ήταν και είναι εξαιρετικά πολύτιμη στην ιστορική έρευνα για έναν ιδιαίτερο λόγο. Γιατί, ενώ για τη νοτιότερη Ελλάδα η αρχαιολογική έρευνα συμπληρώνει τις γνώσεις που μας προσφέρουν οι γραπτές πηγές, οι οποίες μάλιστα για ορισμένες περιοχές είναι άφθονες, για τη Μακεδονία η έρευνα αυτή αποτελεί ουσιαστικά τη μόνη πηγή πληροφοριών ως τον 4ο π.Χ. αιώνα, ως τη στιγμή δηλαδή που το μακεδονικό κράτος αρχίζει να παίζει τον κύριο ρόλο στην ελληνική ιστορία. Και πρέπει να μην ξεχνούμε ότι ακόμη και τότε, την εποχή δηλαδή του Φιλίππου, οι πληροφορίες που διαθέτουμε για τη Μακεδονία προέρχονται από πηγές αθηναϊκές, που σημαίνει από πηγές της αντίπαλης πολιτικής δύναμης. Αλλά και απ' αυτές τη σημαντικότερη, τα Φιλιππικά του Θεοπόμπου, τη γνωρίζουμε

μόνον από λίγα αποσπάσματα ή τη μαντεύουμε μέσα από τις γραμμές νεότερων ιστορικών ή επιτομέων. Τελικά κύρια πηγή πληροφοριών απομένουν οι πολιτικές δημηγορίες του Δημοσθένη και του Αισχίνη, δύο καθόλου αμερόληπτων πολιτικών, αφού η εμπλοκή τους στη σύγκρουση της Αθήνας με το Φίλιππο είναι άμεση και γεμάτη πάθος. Γι' αυτό η αρχαιολογική έρευνα της Μακεδονίας αποτελούσε πρωταρχικό όρο για τη γνώση της ιστορίας και του πολιτισμού των Μακεδόνων.

Ωστόσο η έρευνα αυτή δεν είναι τόσο πλούσια, όσο θα περίμενε κανείς. Οι λόγοι είναι, νομίζω, δύο. Ο πρώτος είναι ότι οι πρώτοι ερευνητές του αρχαίου ελληνικού κόσμου στράφηκαν στα μεγάλα και κοσμοξάκουστα κέντρα του κλασικού πολιτισμού, που γνώριζαν από τα πολυδιαβασμένα κείμενα, όπου τα λείψανα του πολιτισμού αυτού ήταν και λαμπρά και ορατά, και όπου προσδοκούσαν —και πραγματοποίησαν— θαυμαστές αποκαλύψεις. Οι ανασκαφές των Μυκηνών, της Ολυμπίας, της Αθήνας, των Δελφών και της Δήλου έφεραν στο φως τόσα και τέτοια δημιουργήματα του ελληνικού πολιτισμού, που επιβεβαίωναν με τον πιο αδιάψευστο τρόπο όσα γνωρίζαμε ή μαντεύαμε διαβάζοντας τα ελληνικά κείμενα. Ο δεύτερος λόγος είναι πως η Μακεδονία ως το 1912 βρισκόταν ακόμη κάτω από την τουρκική κατοχή, που δεν ευνοούσε με κανένα τρόπο την επιστημονική έρευνα. Γι' αυτό χρωστούμε ευγνωμοσύνη σε λίγους πρωτοπόρους, που από τις αρχές του 19ου αιώνα άρχισαν την έρευνα και τις δημοσιεύσεις. Όμως πριν απ' αυτούς οι J. Stuart και N. Revett, στον τόμο III του πολύτιμου έργου τους *Antiquities of Athens* (London 1784) αποτύπωσαν με τον έξοχο τρόπο που διακρίνει όλα τους τα σχέδια ένα από τα πιο επιφανή μνημεία της ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης: την περίφημη στοά των *Incantadas* (Ειδώλων), που μεταφέρθηκε το 1864 στο Λούβρο.

Δύο από τα παλαιότερα έργα, που μας δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για τη Μακεδονία, είναι το βιβλίο του E. Cousinery, *Voyage dans la Macedoine*, Paris 1831 και του W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, 3 τόμοι, London 1835. Αλλά τα πρώτα αυστηρά επιστημονικά έργα για την αρχαία Μακεδονία είναι οι μελέτες του Theophilus Lucas Tafel, γραμμένες όλες στα λατινικά: το παλαιότερο για την ιστορία της Θεσσαλονίκης δημοσιεύτηκε το 1835 και ακολούθησε ένα δεύτερο το 1839. Τέλος το τρίτο με τίτλο: *De Via Militari Romanorum Egnatia*, τυπώθηκε στο Tübingen το 1841 και ξαναεκδόθηκε αμέσως τον επόμενο χρόνο. Αν και αποτελούν όχι καθαυτό αρχαιολογικά έργα, αλλά συγκέντρωση και κριτική των αρχαίων πηγών, η συμβολή τους στην αρχαιολογική έρευνα της Μακεδονίας υπήρξε πολύ σημαντική.

Αλλά ο μεγάλος πρωτοπόρος στην αρχαιολογική έρευνα της Μακεδονίας στάθηκε ο Léon Heuzey. Γεννημένος στη Rouen το 1831, φτάνει το 1855 στην Αθήνα, μέλος της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής που είχε ιδρυθεί πριν από 11 χρόνια (1846). Εκεί θα συναντήσει έναν άλλο μεγάλο ερευνητή της ελληνικής αρχαιότητας: τον Fustel de Coulanges. Σε λίγο θα έρθει και ο G. Perrot. Η Ελλάδα είναι ακόμη ανεξερεύνητη. Οι μεγάλες ανασκαφικές έρευνες μόλις αρχίζουν: ο Beulé αρχίζει την ανασκαφή της Ακρόπολης —και θα δώσει το όνομά του στην πύλη που προπολεμικά οδηγούσε στον ιερό βράχο. Βέβαια το θησαυρό της η Ακρόπολη το φύλαγε για τον Έλληνα Π. Καββαδία. Ο P. Foucart ανοίγει τις ανασκαφές των

Δελφών· ο G. Perrot εξερευνά τη Μ. Ασία και ανακαλύπτει τη διαθήκη του Αυγούστου, ενώ ο E. Renan ανανεώνει την ιστορία της Φοινίκης. Ο L. Heuzey αποφασίζει να προχωρήσει σε πιο δύσβατους χώρους. Το 1855-56 ταξιδεύει στη Μακεδονία και στα 1856-57 στην Αχαρνανία. Τα αποτελέσματα της πολύ γόνιμης αυτής αποστολής τα εκθέτει σ' ένα ωραίο βιβλίο, γραμμένο με το ζεστό τρόπο που αγαπούσαν οι αρχαιολόγοι των χρόνων εκείνων και που ξεχάσαμε οι νεότεροι. Και ο τίτλος του είναι χαρακτηριστικός: *Le mont Olympe et l'Acarnanie*, Paris 1860. Σ' αυτό μνημονεύει τη σημαντικότερη, όπως τη θεωρεί, ανακάλυψή του: στους βόρειους πρόποδες των Πιερίων, κοντά στο χωριό Παλατίτσια επισημαίνει την ύπαρξη λαμπρών ερειπίων ενός οικοδομήματος των χρόνων του Αλεξάνδρου, όπως τα χρονολογεί.

Το 1861 επιστρέφει στη Μακεδονία με γαλλικό πολεμικό και αρχίζει ανασκαφές στα Παλατίτσια. Αποκαλύπτει το ανατολικό τμήμα του μεγαλοπρεπούς ανακτόρου. Παράλληλα ανασκάπτει στην ίδια περιοχή και έναν από τους πρώτους μακεδονικούς τάφους. Οι αρχαιολογικές του έρευνες εκτείνονται στους Φιλίππους, στη Δυτ. Μακεδονία, στην Ιλλυρία και στη Θεσσαλία. Τα αποτελέσματα της γόνιμης αυτής ερευνητικής αποστολής δημοσιεύονται σ' ένα μνημειώδη τόμο με τίτλο: *Mission Archéologique de Macedoine*, Paris 1876.

Την ίδια περίοδο περιοδεύει στη Μακεδονία και ο Delacoulonche, σε κάποια φάση μαζί με τον Heuzey, και δημοσιεύει τα δικά του συμπεράσματα στο βιβλίο του: *Memoire sur le Berceau de la puissance Macédonienne*, Paris 1858. Στηριγμένος σε όλες τις προηγούμενες έρευνες ο Μ. Γ. Δήμιτσας δημοσιεύει το 1896 στην Αθήνα ένα πολύτιμο έργο με τίτλο: *Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγομένοις και μνημείοις σωζομένοις*. Όμως ο ερευνητικός αυτός ζήλος της Μακεδονίας δεν έχει συνέχεια μέσα στο 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα. Η ελευθερωμένη πια νότια Ελλάδα προσφέρει στην αρχαιολογική έρευνα ένα γοητευτικό πεδίο συναρπαστικών ανακαλύψεων. Οι ανασκαφές των Μυκηνών, της αθηναϊκής Ακρόπολης, της Ολυμπίας, της Επιδαύρου, των Δελφών, της Δήλου, της Κρήτης, της Ελευσίνας, του Κεραμεικού με το μοναδικό τους πλούτο και τα κυριολεκτικά συγκλονιστικά τους ευρήματα συγκεντρώνουν το επιστημονικό ενδιαφέρον εκατοντάδων αρχαιολόγων, Ελλήνων και ξένων. Παράλληλα η αρχαιολογική έρευνα των μεγάλων μικρασιατικών κέντρων αποτελεί ένα δεύτερο ισχυρό πόλο έλξης για τους κλασικούς αρχαιολόγους.

Ύστερα από την απελευθέρωση ακολουθούν τα ταραγμένα χρόνια του πρώτου παγκόσμιου πολέμου. Ωστόσο σ' αυτά τα χρόνια αρχίζουν και πάλι οι αρχαιολογικές έρευνες της Μακεδονίας από γάλλους και άλλους ερευνητές που υπηρετούν στο συμμαχικό στρατό που πολεμά στη Μακεδονία. Οι Γάλλοι κάνουν ανασκαφές στο Καραμπουρνάκι της Θεσσαλονίκης και σε προϊστορικές τούμπες. Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι έρευνες του Léon Rey που δημοσιεύονται στη μελέτη του *Observations sur les premiers habitats de la Macedoine*, BCH, 41/43, 1917/19, και του St. Casson, που δημοσιεύονται σε διάφορα αρχαιολογικά περιοδικά της Αγγλίας, για να οδηγήσουν τελικά στο συνθετικό έργο του: *Macedonia, Thrace and Illyria*, Oxford 1926, όπου για πρώτη φορά επιχειρείται μια συνολική παρουσίαση των αρχαιολογικών ανασκαφών

από την προϊστορική περίοδο ως τα χρόνια του Φιλίππου. Όμως η συστηματική έρευνα της προϊστορικής Μακεδονίας οφείλεται στον άγγλο W. A. Heurtley, που με το βιβλίο του *Prehistoric Macedonia*, Cambridge 1939, θέτει τα αυστηρά επιστημονικά θεμέλια για την προϊστορία της Μακεδονίας, από τη νεολιθική εποχή ως την πρώιμη εποχή του σιδήρου.

Στο μεταξύ οργανώνεται και η ελληνική αρχαιολογική υπηρεσία στη Μακεδονία και οι Έλληνες αρχαιολόγοι παίρνουν τη σκυτάλη της αρχαιολογικής έρευνας. Ο Γ. Οικονόμος είναι ο πρώτος που επιχειρεί μια περιορισμένη ανασκαφή στην Πέλλα, ο Αντ. Κεραμόπουλλος, μακεδόνας ο ίδιος, ερευνά τη δυτική Μακεδονία, ενώ ο Στρατής Πελεκίδης μελετά τα άφθονα επιγραφικά ευρήματα της Θεσσαλονίκης στη μελέτη του: Από την Πολιτεία και την Κοινωνία της Αρχαίας Θεσσαλονίκης, Θεσ/νίκη 1934, συνεχίζοντας έτσι το έργο του πρωτοπόρου ερευνητή της πόλης και δεινού φιλόλογου Π. Παπαγεωργίου. Το 1926 ιδρύεται στη Θεσσαλονίκη το δεύτερο Πανεπιστήμιο της χώρας και ανάμεσα στους πρώτους καθηγητές είναι ο Γ. Σωτηριάδης και ο Κ. Α. Ρωμαίος. Ο πρώτος επιχειρεί μια πρώτη ανασκαφική έρευνα στο Δίον, την ιερή πόλη των Μακεδόνων, όπου αποκαλύπτει ένα τμήμα από το τείχος και ένα ενδιαφέροντα μακεδονικό τάφο με υπολείμματα ζωγραφιστής διακόσμησης και μια παλαιοχριστιανική βασιλική.

Ο Κ. Α. Ρωμαίος ύστερα από μια μικρή, αλλά γόνιμη, ανασκαφική έρευνα στο Καραμπουρνάκι της Θεσσαλονίκης, αποφασίζει να συνεχίσει τη σύντομη ανασκαφή του Heuzey και να προχωρήσει στην αποκάλυψη του μεγαλοπρεπούς ανακτόρου στα Παλατίτσια, ενώ συγχρόνως ανασκάπτει και έναν ακόμη μνημειακό μακεδονικό τάφο στην ίδια περιοχή, όπου στο μεταξύ δημιουργήθηκε δίπλα στα αρχαία μνημεία ένα νέο χωριό που ονομάστηκε με το τόσο ωραίο όνομα: Βεργίνα. Ο Γ. Σωτηριάδης αποχώρησε σύντομα από το Πανεπιστήμιο και ο πόλεμος διέκοψε τις ανασκαφές στο ανάκτορο της Βεργίνας, τις οποίες συνέχισε ωστόσο μεταπολεμικά ο ομότιμος πια καθηγητής Κ. Ρωμαίος με τη συνεργασία του εφόρου αρχαιοτήτων Χαρ. Μακαρόνα για ένα μικρό χρονικό διάστημα. Όμως το έργο των δύο πανεπιστημιακών δασκάλων είχε μια τέτοια γόνιμη συνέχεια που είμαι βέβαιος πως θα τους γέμιζε ικανοποίηση αν ζούσαν για να την παρακολουθήσουν. Ο Κ. Α. Ρωμαίος πρόλαβε και είδε ως το 1966 πως οι διάδοχοί του συνέχισαν το δρόμο που εκείνος είχε πάρει ακολουθώντας το μονοπάτι του παλαιού ερευνητή L. Heuzey. Πρόλαβε μάλιστα να χαρεί τη λαμπρή γιορτή που οργάνωσε το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης στη Βεργίνα το 1961 για να τιμήσει την εκατοστή επέτειο από την αρχή της ανασκαφής. Όμως και τότε ακόμη κανείς μας δεν πίστευε πόσο προφητικά θα ήταν τα λόγια του L. Heuzey που έγραφε στα 1876 πως «αν υπάρχει κάποια ελπίδα να εισδύσουμε στο μυστήριο που απλώνεται βαρύ επάνω στην ιστορία, στους θεσμούς και στην τοπογραφία ακόμη της Μακεδονίας... έχουμε την πεποίθηση πως η λύση γι' αυτές τις δυσκολίες κρύβεται κάτω από τους λόφους της Παλατίτσας. Όποιο κι αν είναι το όνομα της άγνωστης αυτής πόλης, η σπουδαιότητα των ερειπίων της την κάνει κάτι σαν την Πομπηία για τη Μακεδονία». Ποιος να του το έλεγε πως η θέση που αυτός πρώτος ανακάλυψε δεν ήταν άλλη από την πανάρχαια πρωτεύουσα των Μακεδόνων.

τις σεβασμιές γι' αυτούς Αιγές, όπου για πρώτη φορά θεμελίωσαν το βασίλειό τους. Χρειάστηκε να φτάσουμε στα 1968 για να υποπτευθεί αυτή την αλήθεια ο N. G. L. Hammond και να προτείνει τη μετατόπιση των Αιγών από την καθιερωμένη ταύτιση της με την Έδεσσα, μια υπόθεση που ήρθαν να ενισχύσουν αρχικά το 1976 και να την επιβεβαιώσουν στη συνέχεια αδιάψευστα αρχαιολογικά τεκμήρια. Ας ιστορήσουμε όμως τα πράγματα με τη σειρά τους.

Ο σημερινός ομιλητής είχε την τύχη να είναι μαθητής του Ρωμαίου και να παρακολουθήσει τις ανασκαφές της Βεργίνας σε όλη την προπολεμική περίοδο. Είχε ακόμη την τύχη να διοριστεί, ύστερα από τον πόλεμο, επιμελητής αρχαιοτήτων της περιοχής αυτής. Θυμόταν πάντα πως ο δάσκαλός του σε μια κρίσιμη στιγμή της ζωής του το 1940 στη Βεργίνα του είχε δώσει ένα είδος εντολής να συνεχίσει την ανασκαφή της Βεργίνας. Ευτυχώς η υγεία του δασκάλου αποκαταστάθηκε· όμως ύστερα κι από δική του συμβουλή και συγκατάθεση αποφάσισε να αρχίσει την ανασκαφική έρευνα σ' έναν άλλο τομέα της ίδιας περιοχής: στο νεκροταφείο των προϊστορικών τύμβων και στην περίφημη Μεγάλη Τούμπα που κυριαρχούσε στο δυτικό άκρο αυτού του νεκροταφείου. Άρχισε έτσι τις έρευνές του και στα δύο αυτά σημεία από το 1952. Στην πρώτη περίοδο, 1952-1961, η ανασκαφή εντοπίστηκε στο νεκροταφείο των προϊστορικών τύμβων, ένα από τα πιο εκτεταμένα νεκροταφεία του βορειοελλαδικού χώρου, που αποτελείται από 3-4 εκατοντάδες χαμηλών τύμβων. Διαπιστώθηκε πως οι αρχαιότεροι χρονολογούνται στο 10ο π.Χ. αιώνα και η χρήση τους συνεχίζεται όλους τους επόμενους αιώνες. Έχουν ανασκαφεί τύμβοι του 10ου, 9ου, 8ου και 7ου αιώνα και άλλοι που περιείχαν ταφές του 4ου, 3ου και 2ου αι. π.Χ. Μόνον από τυχαία ευρήματα γνωρίζουμε πως και τον 6ο και 5ο αι. π.Χ. εξακολούθησε να χρησιμοποιείται. Τα ευρήματα της ανασκαφικής αυτής προσπάθειας δημοσιεύθηκαν το 1969 σ' έναν τόμο με τίτλο: Βεργίνα I, γιατί ο ανασκαφέας προσδοκούσε πως θα υπάρξει συνέχεια στις δημοσιεύσεις της Βεργίνας, με πιθανό τόμο II αφιερωμένο στο ανάκτορο και τόμο III στη Μεγάλη Τούμπα. Τα ευρήματα ήταν πολύ σημαντικά για τη γνώση της πρώιμης εποχής του σιδήρου στη Μακεδονία, και αποτελούνταν από αγγεία, χάλκινα κοσμήματα και σιδερένια όπλα. Φώτιζαν έτσι μια κρίσιμη περίοδο του βορειοελλαδικού χώρου που μας ήταν γνωστή μόνον από αποσπασματικές δημοσιεύσεις παλαιότερων ερευνών στο Πάτελι και στην Τσαουσίτσα.

Στο μεταξύ το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης ανέλαβε και πάλι την ανασκαφή του ανακτόρου με τους καθηγητές Γ. Μπακαλάκη και το σημερινό ομιλητή. Από το 1959 ως το 1974 οι δύο καθηγητές με τη βοήθεια και νεότερων συναδέλφων και φοιτητών και σε μια τελική φάση με τη συνεργασία του Ι. Τραυλού ολοκλήρωσαν την αποκάλυψη του λαμπρού αυτού οικοδομήματος των πρώιμων ελληνοιστικών χρόνων. Παράλληλα με τις εργασίες αυτές συνεχιζόταν από τον ομιλητή η εξερεύνηση της Μεγάλης Τούμπας, η οποία οδήγησε το 1976 στο συμπέρασμα ότι η θέση της Βεργίνας πρέπει να ταυτίζεται με τις αρχαίες Αιγές και πως η Μεγάλη Τούμπα καλύπτει πιθανότατα βασιλικούς τάφους. Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώθηκε με τον πιο ανέλπιστο τρόπο από την ανασκαφή του 1977, η οποία αποκάλυψε τους δύο πρώτους τάφους, από τους οποίους ο μεγαλύτερος ανήκει στο Φίλιππο το II. Η συνέχεια των

ανασκαφών μας χάρισε έναν ακόμη ασίλητο βασιλικό τάφο. Ο πλούτος και η λάμψη των ευρημάτων οδήγησαν μερικούς σε λανθασμένη εκτίμηση τόσο των στόχων, όσο και των αποτελεσμάτων της μακροχρόνιας ανασκαφικής προσπάθειας. Δεν ήταν βέβαια η «θησαυροθηρία» και το «σύνδρομο της Βεργίνας», όπως έχει γραφεί δυστυχώς από πανεπιστημιακό δάσκαλο, που οδηγούσαν τον ανασκαφέα στην ερευνητική του προσπάθεια, ούτε το κέρδος της ανασκαφής αποτιμάται με την εκπληκτική αληθινά ανεύρεση των πολυτιμότερων χρυσών αντικειμένων που γνωρίσαμε από την εποχή της ανασκαφής των βασιλικών τάφων των Μυκηνών. Η συλλογή των επιτύμβιων στηλών με τα 75 μακεδονικά ονόματα αποτελεί το πρώτο καίριο για την ιστορική και αρχαιολογική έρευνα κέρδος. Αλλά ακόμη πιο σημαντική είναι η ανεύρεση των πρώτων εξαιρετων έργων της μεγάλης ελληνικής ζωγραφικής των κλασικών χρόνων, ενώ και όλα τα άλλα ευρήματα —χρυσά κοσμήματα, ασημένια αγγεία, σιδερένια όπλα, χάλκινα σκεύη, ελεφαντοστέινη μικρογλυπτική— προσφέρουν ένα μοναδικό υλικό για μελέτη και επανεκτίμηση τόσο του πολιτισμού των Μακεδόνων, όσο και της ελληνικής τέχνης στο σύνολό της.

Η συνέχιση της αρχαιολογικής έρευνας στην ίδια περιοχή στάθηκε το ίδιο γόνιμη. Η αποκάλυψη τριών ακόμη μακεδονικών τάφων με νέες τοιχογραφίες δεν είναι μικρό κέρδος. Πολύ μεγαλύτερη σημασία όμως έχει η ανεύρεση του θεάτρου, όπου δολοφονήθηκε ο Φίλιππος, ενός μικρού ναού με ενεπίγραφη βάση που μαρτυρεί ότι υπήρχαν εκεί βασιλικά αναθήματα, και ο καθορισμός των τειχών της πόλης. Και η πρόσφατη ανακάλυψη ενός ακόμη βασιλικού τάφου με το μνημειακό του θρόνο συμπληρώνει την επιβλητική εικόνα. Γνωρίζουμε πια σήμερα την πρώτη πρωτεύουσα των Μακεδόνων και μπορούμε να ελπίζουμε πως η έρευνά της θα φωτίσει μια λαμπρή σελίδα της ιστορίας του μακεδονικού ελλητισμού.

Αλλά η Βεργίνα δεν αποτελεί πια τη μόνη μας ελπίδα. Από το 1957, όταν ένα τυχαίο εύρημα οδήγησε στη συστηματική ανασκαφή της δεύτερης πρωτεύουσας των Μακεδόνων, ως σήμερα τα ευρήματα της Πέλλας πλουτίζουν ολοένα και περισσότερο τις γνώσεις μας για την αρχαία Μακεδονία. Ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα, με τους ευθύγραμμους δρόμους και το υδρευτικό τους δίκτυο, και προπάντων με θαυμάσια ψηφιδωτά δάπεδα αποκαλύφθηκαν από την πρώτη κιόλας ανασκαφική περίοδο από το Φώτιο Πέτσα. Η συνέχιση της ανασκαφής από την Έφορο Αρχαιοτήτων κ. Μαίρη Σιγανίδου και τους συνεργάτες της συμπληρώνει ολοένα και περισσότερο την εικόνα της πρωτεύουσας της ακμής του μακεδονικού κράτους. Νέα ψηφιδωτά αποκαλύπτονται, εργαστήρια και ιδιωτικά οικοδομήματα με σημαντικά κινητά ευρήματα, τμήματα των τειχών και μέρος του νεκροταφείου προσφέρουν στον ερευνητή άφθονο υλικό για μελέτη του άγνωστου ως τώρα βορειοελλαδικού ελλητισμού. Η αποκάλυψη ενός τεράστιου οικοδομήματος, που οι ανασκαφείς πιστεύουν πως είναι το ανάκτορο, μπορεί να βοηθήσει στη λύση πολλών προβλημάτων ιστορικών και αρχαιολογικών.

Η τρίτη μεγάλη αρχαιολογική έρευνα των τελευταίων χρόνων πραγματοποιείται στην ιερή πόλη των Μακεδόνων, το Δίον. Ύστερα από τις πρώτες περιορισμένες εργασίες του Γ. Σωτηριάδη το 1928, τη συστηματική ανασκαφή του Δίου ανέλαβε το

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης από το 1964 με τον καθηγητή Γ. Μπακαλάκη. Ύστερα από την αποχώρησή του το έργο του συνεχίζει με αφοσίωση ο Δημήτρης Παντερμαλής και οι συνεργάτες του. Οι εδαφολογικές συνθήκες, που δημιουργούν ιδιαίτερα προβλήματα στους ανασκαφείς, στάθηκαν η αιτία για τη διάσωση των ερειπίων σε όλη τους σχεδόν την έκταση. Η ρωμαϊκή φάση της πόλης με τους καλοστρωμένους δρόμους, τα επιβλητικά λουτρά, το Ωδείο, αλλά προπάντων το θαυμάσια διατηρημένο τείχος και τα ιερά δίνουν τόσο στον ερευνητή όσο και στον απλό επισκέπτη μιαν επιβλητική εικόνα της φημισμένης αυτής πόλης των Μακεδόνων, με την ιερή παράδοση. Όμως και τα λείψανα των ελληνιστικών χρόνων δεν είναι λίγα. Ίσως όμως η πιο αξιόλογη ανακάλυψη της ανασκαφικής έρευνας να είναι η εύρεση του θεσμοφορίου των αρχών του 5ου αι. π.Χ. με άφθονα κινητά ευρήματα, που βεβαιώνει με τον πιο αδιάφυστο τρόπο την ταυτότητα της λατρείας των Μακεδόνων και των νοτιότερων ελληνικών φύλων.

Αλλά η περιοχή του Δίου, όπως και της Βεργίνας, διατήρησε πλούσια νεκροταφεία της πρώιμης εποχής του σιδήρου, που επιτρέπουν να συσχετίσουμε τις δύο περιοχές και να επιβεβαιώσουμε τη μαρτυρία του Θουκυδίδη πως η Πιερία στάθηκε η κοιτίδα του μακεδονικού βασιλείου. Πρόσφατες μάλιστα έρευνες της κ. Έφης Παντερμαλή στον Όλυμπο αποκάλυψαν ακόμη πρωιμότερο νεκροταφείο με ασφαλή μυκηναϊκά στοιχεία, που ανοίγουν, νομίζω, νέους ορίζοντες στις γνώσεις μας για την προϊστορία και πρωτοϊστορία της Μακεδονίας.

Ένα ακόμη απροσδόκητο αρχαιολογικό εύρημα των τελευταίων χρόνων μας χάρισε πολύτιμα στοιχεία για τη μελέτη του μακεδονικού χώρου. Η Ε.Τ.Β.Α. εκτελούσε έργα υποδομής στη Β' βιομηχανική περιοχή της Θεσσαλονίκης, 20 περίπου χλμ. δυτικά από την πόλη, κοντά στη σημερινή Σίνδο. Τα σκαπτικά μηχανήματα συνάντησαν κάτω από επίχωση άμμου του γειτονικού Γαλλικού ποταμού και σε βάθος 3,50 μ. μερικούς τάφους. Η έφορος αρχαιοτήτων κ. Αικ. Δεσποίνη ανέλαβε τη συστηματική ανασκαφή του νεκροταφείου, που ολοκληρώθηκε το 1982. Συνολικά ανασκάφηκαν 121 τάφοι, οι μισοί από τους οποίους ήταν ασύλητοι. Το περιεχόμενό τους ήταν πλουσιότατο και εξαιρετικά ενδιαφέρον: τα αττικά, κορινθιακά και ιωνικά αγγεία, που βρέθηκαν άφθονα σε όλους σχεδόν τους τάφους, επιτρέπουν την ασφαλή χρονολόγησή τους στην αρχαϊκή και πρώιμη κλασική εποχή, με τελευταίο όριο το τελευταίο τέταρτο του 5ου π.Χ. αι. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα χρυσά και ασημένια κοσμήματα, τα σιδερένια και χάλκινα όπλα και προπάντων τα μικρογραφικά σιδερένια ομοιώματα επίπλων, οβελών και αμαξών. Εντυπωσιακές τέλος είναι οι χρυσές μάσκες, ανάλογες με αυτές που είχαν βρεθεί παλαιότερα στο Τρεμπένιστε, που φέρνουν στο νου τις περίφημες μάσκες των Μυκηνών.

Περιορίσα την αναφορά μου στις μεγάλες και συστηματικές αρχαιολογικές έρευνες των τελευταίων χρόνων. Αν προσθέσουμε σ' αυτές τις σωστικές ανασκαφές που επιβάλλονται από τις πρακτικές ανάγκες και οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις έχουν προσφέρει ανεκτίμητα ευρήματα, όπως λ.χ. η ανασκαφή των τάφων του Δερβενιού ή του νεκροταφείου της Αγίας Παρασκευής, θα κατανοήσουμε την

τεράστια σημασία που αποχτά η αρχαιολογική έρευνα της Μακεδονίας. Ενώ ως τον τελευταίο πόλεμο οι γνώσεις μας περιορίζονταν ουσιαστικά στη ρωμαϊκή περίοδο, τα τελευταία τριάντα χρόνια τα ευρήματα των γεωμετρικών, αρχαϊκών, κλασικών και ελληνοιστικών χρόνων έχουν πλημμυρίσει κυριολεκτικά τα Μουσεία της βόρειας Ελλάδας και ιδιαίτερα το Μουσείο της Θεσσαλονίκης με τόσα και τέτοια μνημεία, που ανοίγουν νέους δρόμους στην αρχαιολογική και ιστορική έρευνα της Μακεδονίας.

Όμως αν τα ευρήματα των ιστορικών χρόνων είναι από κάθε άποψη εντυπωσιακά, σε τίποτα δεν υστερούν οι περιορισμένες ακόμη έρευνες της προϊστορικής Μακεδονίας. Η ανασκαφή της Νέας Νικομήδειας από τους Άγγλους, αποκάλυψε έναν από τους αρχαιότερους νεολιθικούς οικισμούς της Ελλάδας, ενώ οι ανασκαφές στην Άσσηρο πάλι από τους Άγγλους και στον Καστανά από τους Γερμανούς συναδέλφους άπλωσαν και στερέωσαν τις γνώσεις μας για τις κρίσιμες περιόδους του χαλκού. Τέλος η ανασκαφή της Τούμπας της Θεσσαλονίκης από τους προϊστορικούς του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης επεκτείνει την ιστορία της μακεδονικής πρωτεύουσας, που γιόρτασε πέρυσι τα 2.300 χρόνια της, σε μια περίοδο άλλων 2 ή 3 χιλιετιών.

Όπως ανέφερα στην αρχή, περιόρισα τη συνοπτική αυτή αναδρομή στα όρια της δυτικής και κεντρικής Μακεδονίας, γιατί τα χρονικά όρια που είχα στη διάθεσή μου ήταν πολύ περιορισμένα. Εύχομαι και προτείνω τον επόμενο χρόνο στη δεύτερη συνάντησή μας κάποιος άλλος συνάδελφος να συμπληρώσει την εικόνα, σκιαγραφώντας την ιστορία της αρχαιολογικής έρευνας στην περιοχή της ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης.

Θεσσαλονίκη,
Πανεπιστήμιο

Μανόλης Ανδρόνικος